

h. t. l. 12. ff. de Stat. homin. l. 6. C. de Re militari, l. 8. tit. 14. p. 3. l. 7. tit. 8. p. 5. duo tamen sunt adhibendi, qui iuramento dicent, quod verum iudicent, & quid in illo puncto sentiant iuxta suam artis principia, & propria conscientia dictamen, & sic fidem facient. *Arg. c. 23. de Testib.* Quod si in loco, in quo fit probatio unus tantum ejus facultatis peritus inveniatur, ejus assertioni standum est, nisi causa sit valde ardua: Nam tunc ex loco viciniore alius debet accersiri. *Barbos. in c. 4. h. t. n. 8. Gom. 2. Var. cap. 9. in fin.* Si vero ille peritus, vel interpret fuit assumptus de voluntate partium, & hoc constat ex confessione illarum, vel alia probatione, tunc ejus declarationi statuer. *L. Theopompus, 14. ff. de Dote præleg.* Debet tamen præcedere aliqua causæ cognitio an talis inspectio expediat, & quinam assignandi sint; & tunc debet iudex per se vel per delegatum simul cum Tabellione, qui omnia necessaria, & conducenda in scripturam rediget, talem inspectionem peragere. *L. 8. §. 1. ff. Finium regund.* ad quam sunt citandi litigantes, & omnes quorum interest. *L. 47. ff. de Re judic. & testes ab utraque parte producunt.* Hæc probatio omnium validissima, aliasque vincere communiter dicitur à DD. *Ex L. 8. §. 1. ff. Finium regund. c. 4. 27. q. 1.* Quod quidem verum est quando per eam obtinetur evidentia facti: tunc enim certè pro veritate habetur, & admittitur, quando alia probationes à Lege excluduntur: etiam post publicatas attestations; & ipsam conclusionem in causa, imò, & post rem judicatam: Nec sententia contra eam lata in rem judicatam transit. *Mascard. de Probat. Proem. q. 8. & alii.* Hinc est, quod quando aliqua quæstio insurgit circa alicujus mulieris virginitatem ad inspectionem deveniendum est. *Ex c. 4. 27. q. 1.* & si maritus juret cognovisse uxorem, ipsa autem contrarium juret, tunc possunt assignari ad superabundantiam septem mulieres, ut fuerunt assignatæ in casu *Text. in c. 4. h. t.* vel saltem sunt assignandæ duæ, vel tres, quæ necessariò requiruntur, ut earum depositio circa inspectionem fidem faciat. *c. 23. de Testib.* & si tale mulieres, honestæ, & artis peritæ ex corporis aspectu talem uxorem virginem esse deponat, ipsis contra virum credendum est. *c. 4. h. t.* Cum enim uxoris probatio sit plenior consequens est, ut prævaleat probationi mariti. *c. 9. h. t. l. 21. §. fin. ff. de Testib.* nisi illarum mulierum testimonium reprobatur

fuerit per alias mulieres aequè honestas, & artis peritas: quæ quidem talem uxorem post investigationem, & aspectum signorum virginitatis, non esse virginem declarent. *Quia sæpè manus fallitur, & oculus obstetricum. c. 14. h. t. l. 8. tit. 14. p. 3.*

147 Inter alios modos aliquid probandi frequenter repetitur probatio per famam. *L. 8. tit. 14. p. 3.* fama enim, quæ sic à *fando* dicitur est duplex: alia homine estque illasæ dignitatis status Legibus, ac moribus comprobatus, qui ex delicto nostro auctoritate Legum, aut minuitur, aut consumitur. *L. 5. §. 1. ff. de Extraordinar. cognit.* Sed de hac non agimus in presenti, sed de fama inter homines, quæ est secunda divisionis pars. Et est communis opinio, voce manifestata, solique vox populi dici, vel pica rei gestæ ut à *Baldo* nuncupatur: dicitur publica, quando jus, vel factum redditur per ipsam notorium, seu transit ad notitiam majoris partis communitatis quæ consistat in duabus ejus partibus; nam per duas partes Civitatis, vel Populi tota Civitas, vel Populus representatur. *L. 3. l. 4. ff. Quod cujusque univers. nom.* Sed licet tunc certò sit fama publicum, quando vel ad duas partes, vel ad majorem partem communitatis factum devenit, non tamen hoc necessariò requiritur, sed minus sufficit, aut aliquid fama publicum dicatur: quod quidem judicandum est respectivè, tum ad communitatem, tum ad personas, quæ sciunt, & creduntur, vel tacitura, vel leviter de hoc locutura, adeò ut aliqui putent, non esse fama publicum quod sciunt 30. viri graves, & tacituri. *Molin. Lug. & alii* dicunt, quod si communitas constat octo personis, factum esse fama notorium si 4. sciunt. Si 20. constat, quando 7. si 100. quando 15. si 1000. quando 20. vel 30. qui sint ex diversis domibus, sciunt. Item erit publicum, quando una platea vicina id sciat. Nam tunc est impossibile moraliter, quod celetur. Etiam censetur diffamatus in regno qui est infamatus in Curia, vel alio illustri loco, ex quo fama per totum regnum facillè vagetur. *Sic ex Molin. Lug. & aliis, Lacr. lib. 3. p. 2. n. 1219.* Sæpè fama apprimè depingitur à *Virgilio*, & *Ovidio*; sed à quonam elegantius non est facillè definire. Sic enim ille *lib. 4. Æneid.* *Fama malum, quo non aliud velocius ullum mobilitate viget, viresque acquirit eundo. Monstrum horrendum, ingens, cui quot sunt corpore plumæ, tot vigiles oculi subter, (mirabile dictu) tot lingua, totidem ora sonant,*

nant, tot subrigit aures: tam sciti prævique tenax, quam nuntia veri. Sic etiam *Ovid. lib. 12. Metam.* ejus arcem describit: *Nocte, dieque patet, tota est ex ære sonanti, tota fermit, vocesque refert, iteratque quod audit: nulla quies intus, nullaque silentia parte: atria turba tenet: veniunt leve vulgus euntque. Mistaque cum viris passim commenta vagantur millia rumorum, confusaque verba voluntat: à quibus hi vacuas implent sermonibus aures: hi narrata ferunt aliò: mensuraque sciti, crescit, & auditis aliquid novus adjicit Autor. Illic credulitas, illic temerarius error, vanaque letitia est, consternatique timores, seditioque recens, dubioque autore susurri. Ipsa quid in cœlo rerum, pelagoque gerator, & tuliere videt: totumque inquiri in Orbem. Et licet sæpè, quin, & etiam à Poetis citatis, confundatur fama cum rumore, tamen in consideratione juridica differt ab eo: quia fama habet authorem certum, estque communis proclamatio, & crescit eundo. At verò rumor est proclamatio particularis, facillè deficit, nec habet authorem certum: ac proinde solum inducit suspicionem, & presumptionem levem. At verò fama, si oriatur à personis fidedignis, & gravibus; (nam orta à levibus, & suspectis non attenditur. *c. 24. de Accusation.*) potest in judicio allegari, & ab allegante probari debet, vel per privilegia, & instrumenta antiqua, si plura sint, & in eandem rem convenient, vel per litteras fidedignorum, vel per scripturas authenticas, vel per duos saltem testes juratos bonæ famæ, (non mulierculas, nec homines viles) qui deponant concorditè, se rem ita esse audivisse à potioribus de communitate: debent insuper testes suæ scientiæ rationem reddere aliquos nominando, à quibus audierunt, & à quibus fama originem duxit. *Arg. c. 27. de Testib. c. 24. de Accusat.* fama igitur in civilibus facit plenam probationem, quando res est modici præjudicii, vel quando agitur de peccato vitando, ut in matrimonio contrahendo, in quo timetur impedimentum dirimens. *Arg. c. 12. de Sponsalib.* vel quando factum est occultum, & difficultis, probationis. Sic si est fama communis aliquem in longinquis Regionibus decessisse, & abfuit ultra decem annos, sufficit, si hæres hoc probet, ut ejus hæreditatem assequatur. Si verò fama sit decessisse à modico tempore, ut quinquennio, vel minori spatio, & terra non sit valde distant, tunc debet mors illius plenè probari per duos testes, qui deponant, se illum*

mortuum, vel sepelliri viderisse. *L. 14. tit. 14. p. 3.* Etiam per testimonium Parochi illum sepelientis probatur illius mors: quia pro testimonio Notarii habetur. At verò in causis valde arduis tantum facit fama probationem semiplenam minorem: In aliis verò regularitèr semiplenam facit probationem, cui si alia semiplena adjungatur, plenè probat. *c. 27. de Testib. l. 3. §. 2. ff. Eod.* In criminalibus autem, etiam legitime probata, cum in his causis ob earum gravitatem, & præjudicium liquidissimæ probationes requirantur. *L. fin. C. h. t.* nec semiplenè probat, nec ad torturam sufficit: Sed tantum ut ad inquisitionem specialem diffamati procedatur. *c. 19. c. 24. de Accusat.* vel ad purgationem Canonicam indicendam. *c. 5. 2. q. 4.* & etiam ad incarcerationem personæ de fuga suspectæ.

TIT. XX.

De Testibus, & attestacionibus.

148 **P**ræcipua, & frequentior probationis species est attestatio, seu *testium depositio*: Hæc enim validior, & major, quam ea quæ fit per instrumenta dicitur à *Memoch. de Arbitr. cas. 526.* Testes solent adhiberi in instrumento, vel in judicio, vel in testamento, & sic dicuntur *instrumentales, judiciales, & testamentarii.* Nunc de judicialibus tantum agendum est: *Testis ergo judicialis est personæ idonea, quæ legitime vocata testimonium dicit in judicio de aliqua re controversa.* Testes enim ex *c. 1. h. t.* debent esse idonei, id est non prohibiti testari. *Fideles* id est, fidedigni, & jejuni. Sed hoc solum ex honestate ob reverentiam juramenti. *Glos. in c. 1. h. t.* Et quidem omnes, qui specialitèr non prohibentur, possunt esse testes. *L. 1. §. 1. ff. h. t. l. 8. tit. 16. p. 3.* Et certè de jure naturæ quilibet rationis capax potest utique esse testis: nam hoc tantum de jure naturæ requiritur, ac proinde de jure naturæ inhabiles sunt ad testificandum infantes, furiosi, ebrii, mente capti, & alii hujusmodi. At verò de jure positivo ultra usum rationis debent testes habere contenta in his versibus, quos affert *Glos. in c. 2. h. t. V. Vilissimi.*

*Conditio, sexus, ætas, discretio, fama
Et fortuna, fides: in testibus ista requiruntur.*

Qui igitur habet has qualitates, & nulla exceptione potest excludi, est profecto idoneus, & omni exceptione major. Licet Mascard. dicat, quod testis omni exceptione major est majoris auctoritatis, quam idoneus. His qualitatibus deficientibus, vel aliqua ex eis, testis non erit idoneus.

149 Aliqui absolute repelluntur à testimonio dicendo, aliqui tantum in hac vel illa causa, contra hanc, vel illam personam: atque hinc primi absolute inhabiles, secundi vero tantum secundum quid indonei reputantur. Ex quatuor quidem capitibus potest quis absolute à testificando repelli. 1. Ex defectu ætatis, & sic excluduntur impubes: Siquidem nullus adhuc in causa civili potest esse testis, nisi habeat quatuordecim annos completos. *c. 3. §. Leg. 4. q. 3. l. 3. §. 5. ff. h. t. l. 9. tit. 16. p. 3.* Sed facti puberes de visis in impubertate testificantur, quod si testimonium impuberis adhuc in impubertate existentis suscipiatur, magnam facit præsumptionem, si impubes sit sagax, & discretus. *L. 9. tit. 16. p. 3.* Et jam ex consuetudine impubes examinatur in causis criminalibus, licet non deserviat eorum testimonium ad torturam. In crimine autem læsæ Majestatis etiam impubes in testes recipiuntur. *L. 10. ff. de Questionib. l. 13. tit. 16. p. 3.* ibi: *Cá en tal fecho como este, todo ome debe ser testigo, que sentido aya, solamente que enemigo mortal non sea de aquel contra quien lo traen.* Et ibid. *Greg. Lop. 2.* Ex defectu status, quod nomine conditionis in versibus intelligitur, excluduntur servi propriè tales, quandiu sunt in servitute: Nam extra eam possunt testimonium de visis in servitute dicere. *L. 13. tit. 16. p. 3.* ubi etiam dicitur, quod servo non creditur sine tormentis. In criminibus tamen exceptis etiam in servitute constituti testificari possunt. 3. Ex vitio corporis excluduntur, qui habent corporale impedimentum ad testificandum, ut cæci: quia regularitè depositio fit de perceptis per visum. *c. 37. h. t. l. 18. C. Eod. potest tamen testificari de auditis tempore cæcitatatis, & visis ante cæcitatatem. Sardi, & muti etiam excluduntur à testificando, nisi fortè scriptura, vel aliis indubitatis signis possint suum dictamen explicare. Arg. *L. 65. §. 3. ff. ad S. C. Trebell.**

150 4. Ex defectu fidei, & famæ excluduntur plures, & quidem 1. infames infamia juris. *c. 54. h. t. l. 3. §. 5. ff. Eod. l. 8. tit. 16. p. 3.* nisi infamia sit occulta, quod si infamia sit publica, etiamsi emendati sint per poenitentiam, nisi per Prin-

cipem infamia tollatur, repelluntur, aded ut eorum testimonium ipso jure nullum sit. *L. 3. §. 5. ff. h. t.* possunt tamen testificari in criminibus enormibus, & exceptis, ut hæresis, læsæ Majestatis, conjurationis, simoniæ: & hujusmodi. *Gonz. in c. 54. h. t. n. 10.* vel si non sint alii testes; sed horum testimonia non sunt integra fidei, nec ipsis sine tortura creditur. *c. 7. inf. 2. q. 1. L. 8. tit. 16. p. 3.* ibi: *Ome, que es conocidamente de mala fama: cá este tal non puede ser testigo en ningún pleyto, fueras ende en pleyto de traycion, que quisieren facer, d' suere yá fecho contra el Rey, d' contra el Reyno: pero estonce non debe ser cabido su testimonio á menos de tormentarle primeramente* Infames infamia facti de Jure Canonico absolute repelluntur. *c. 9. 3. q. 5.* de Jure tamen Civili in causis criminalibus, etiam civilitè intentatis, & in civilibus arduis tantum. Et emendati admittuntur saltem in civilibus, si emendatio probetur per triennale laudabilem vitam. Nec eorum testimonium est nullum, sed debent repelli à parte, vel à Judice. Sic *Farinas. & alii ex l. 3. §. 5. ff. h. t.* Et idem videtur esse de Jure Regio Hispano, ut colligitur ex *L. 8. tit. 16. p. 3.* Et ibid. *Greg. Lop. V. De mala fama. Acced. in L. 7. tit. 9. lib. 3. R. C. n. 4.* Personæ valde viles ut lictores, Carnifices, & alii hujusmodi, quia infamibus annumerantur à testimonio ferendo repelluntur. *Barbos. in c. 2. h. t. 2.* Etiam perjurus repellitur, etiam postquam emendatus est. *c. 54. h. t.* quia non potest erga homines esse fidelis, qui Deo extitit infidus. *c. 24. 2. q. 7.* Nec in causis criminalibus etiam exceptis aliquid probat nisi in crimine hæresis ob fidei favorem. 3. A testimonio dicendo excluduntur, qui corrumpuntur pecunia. *L. 8. tit. 16. p. 3.* vel qui pecunia conducuntur pro dicendo testimonio. *c. 1. h. t.* quia munera excecant prudentes, ne veritatem intelligant *Deut. 16. v. 19.* debent tamen rejici, vel à parte, vel à Judice: & insuper pecuniam, si quam pro vero testimonio dicendo, ad quod ex justitia tenentur, acceperunt, debent restituere: secus si pro falso testimonio eam acceperint, quia licet gravitè peccassent, tamen dominium illius adquisierunt. Sumptus vero itineris, & luctum testibus cessans, ob testimonium dicendum jure quidem petuntur, & præstantur. *L. 11. C. h. t.* quia nemo tenetur propriis stipendiis militare: personæ valde pauperes, nisi honestæ sint ob corruptionis suspicionem repelluntur. *L. 8. tit. 16. p. 3.*

Et

Et ibid. *Greg. Lopez. V. Muy pobre, d' vil.*

151 5. Etiam à testimonio dicendo excluduntur excommunicatione majori ligati, quia inter infames reputantur, & cum aliis communicare non possunt. *c. 8. de Sentent. excom. in 6.* Si est vitandus, debet à Judice, etiam parte nihil opponente, repelli: si est toleratus, & publicè sit nota excommunicatio, potest repelli, sed Judex non tenetur illum repellere, nisi pars adversa petat, quia si non opponat excommunicationem, censetur suo juri renuntiare. In crimine hæresis, etiam excommunicati admittuntur ob fidei favorem. *c. 5. de Hæret. in 6. Dian. in Sum. V. Inquisitores, n. 204.* quod si excommunicatus vitandus de facto in judicio, nemine repellente, testimonium dixit, valet ejus depositio, quod si pars, contra quam declaravit, repugnet, non valet ejus testimonium. *Suar. de Cens. D. 16. sed. 6. n. 5. & alii. 6.* repelluntur à dicendo testimonio, qui est de crimine gravi infamiam irrogante accusatus, & qui incarceratus, vel denuntiatus est de tali crimine, & ille, contra quem fit inquisitio ex officio Judicis, upotè, quod ad ipsam debet præcedere infamia. Hi enim non admittuntur ad testificandum in alia causa criminali, in qua testes debent esse omni exceptione majores. *L. 10. tit. 16. p. 3.* quia dum pendet accusatio illorum existimatio censetur gravata. *c. 56. h. t.* Idem est, si jam condemnatus appellavit, dum appellatio pendet. Accusatus admittitur ad testificandum Jure Canonico attempto in causa civili, non tamen admittitur incarceratus: at verò de Jure Civili in quacumque causa admittitur accusatus, non tamen ut testis omni exceptione major. In criminibus verò exceptis omni jure admittitur accusatus de crimine. Etiam repellitur criminis, cui scilicet, crimen objicitur, & in judicio probatur, etiamsi nec convictus, nec confessus, nec condemnatus sit, dum in crimine perseverat: quia non est credendum contra alios illis, qui criminibus implicantur. *c. 9. 3. q. 5. c. 13. q. 11. c. 54. h. t.* Si tamen sit emendatus, & crimini non sit infamia juris annexa admittitur talis criminis in causa civili, & criminali civilitè intentata. *c. 54. h. t.* Quod si pars adversa crimen sciens, illud non opponat, valet testimonium criminis in quacumque causa, quia pars renuntiare suo juri censetur, Judex tamen potest, & debet ex officio talem testimonium repellere. Etiam valet testimonium

criminosi in causis summaris, & ad probandam rei innocentiam. Vel si non sint alii testes, sed non faciet plenam probationem. Hæc enim de Jure Canonico procedunt: nam de Jure Civili criminis non repellitur à testificando in causa civili, nisi ratione criminis contraxerit infamiam, vel quia est condemnatus in judicio, vel quia ipso jure crimini est annexa. *L. 3. §. 5. ff. h. t.*

152 Alii testes sunt secundum quid inhabiles, quatenus in causis determinatis testificari prohibentur. Sic 1. foemina olim de Jure Canonico in nulla causa civili, seu criminali, præcipuè Clericorum admittetur. *c. 17. 33. q. 5.* postea in civilibus causis, & matrimonialibus admittetur. *c. 2. 35. q. 6.* secus in criminalibus criminalitè intentatis. *c. 22. c. 23. h. t.* nisi fortè aliter veritas assequi non posset, ut in *c. 3. h. t.* idè enim foemina excludebantur, quia varium, & mutabile testimonium sæpè foemina producit. *c. 10. de V. S. admittuntur tamen in criminibus exceptis, si desint viri, vel si Judex ex officio ad inquisitionem criminis procedat. c. 3. h. t. Et ibid. Gonz. n. 4. & Glos. in c. 10. de V. S. V. Non foemina.* De Jure tamen Civili foemina potest esse testis, etiam in causa criminali criminalitè intentata. *L. 20. §. 6. ff. Qui Testament. facer.* In nostra Hispania omissis Legibus antiquis fori Judicum, Regii, & styli, hodie mulier bonæ famæ (secus meretrix) potest esse testis in quacumque causa, sivè civili, sivè criminali. *L. 17. tit. 16. p. 3.* Et ibid. *Greg. Lop. Gom. 3. Variar. c. 12. n. 13.* Sed omni jure excluditur à testificando in Testamento. *L. 20. §. 6. ff. Qui Testam. fac. L. 1. tit. 1. p. 6.* etiamsi partes consentiant. *L. 55. ff. de Legat. 1.* sed etiam quando foemina ad testimonium ferendum admittuntur, si testimonii viro- rum opponantur, hæc cæteris paribus testimonii foeminarum præferuntur: nisi viri pro actore, foemina verò pro reo testificentur. 2. Minor 20. annis excluditur à testificando in causa criminali: nam testis in tali causa 20. annos, & quidem completos debet habere. *L. 20. ff. h. t. l. 9. tit. 16. p. 3.* Admittitur tamen in civilibus minor viginti annis, nisi sint causæ valde arduæ, quæ criminalibus æquiparantur. Si tamen minoris testimonium in causa criminali suscipiatur, magnam præsumptionem facit. *L. 9. tit. 16. p. 3.* quinnimò, ut jam diximus, etiam impubes, quando testium copia deest, examinantur. In criminibus tamen exceptis utique admittuntur.

tuntur hujusmodi minores. 3. Nullus potest in causa propria, ex qua vel emolumentum speret, vel dampnum timeat testificari. *L. 10. ff. h. t. l. 10. C. Eod. l. 18. tit. 16. p. 3.* propter affectionem, quam quisque ad suam causam habere præsument. Amor enim proprius adeo visceribus nostris inheret, ut nec trabem in oculo nostro videamus cum festucam in oculo fratris nostri elare conspiciamus: ut Summa Veritas in Evangelio notavit: Quod nec ipsos Gentiles latuit, ut ab Horat. *lib. 1. satyr. 3.* audiemus: *Stultus, & improbus hic amor est, dignusque notari; cum tua pervideas oculis mala lippus innundis; cur in amicorum vitis tam cernis acutum, quam aut aquila, aut serpens Epidaurius?* Et hac ratione excluditur. 1. hæres in illo testamento, in quo fit hæres: Legatarius tamen bene potest esse testis in testamento, in quo ipsi legatum relinquuntur. *L. 20. ff. Qui Testament. fac.* vel quia legatarius non est universalis successor, ut hæres, qui cum defuncto eadem persona civiliter censetur; vel potius: quia in testamento principaliter agit de commodò hæredis, commodum autem legatarii minus principaliter, & quasi in obliquo attingitur; & ea, quæ in consequentiam veniunt, non curantur. 2. excluditur, qui habet consimilem causam ei, in qua testis adhibetur. *c. 20. h. t. sicut Judex in tali casu à judicando repellitur. c. 18. de Judic.* 3. Quando aliqua causa alicujus Universitatis, Civitatis, Monasterii, Collegii, vel alterius Communitatis spectat ad particulare commodum singulorum, ipsi, qui sunt de corpore Communitatis, non possunt in ea causa, ut testes deponere: v. g. si agatur de pascuis, vel nemoribus ad Communitatem pertinentibus, in quibus singuli de Communitate jus pascenti, & ligna cadendi habent. Si verò causa spectet ad commodum universale Communitatis, & si aliquod modicum commodum in singulos resultet, ut si agatur de causa concernente ad Prætoria, Theatra, stadia, vel alia hujusmodi, vel si agatur de legato relicto pro reparatione Ecclesiæ, vel pro ædificiis publicis extruendis, vel erigendis muris Civitatis. Tunc enim bene possunt esse testes, qui sunt membra talis Communitatis, siquidem non censentur in causa propria testificari; nam aliud est jus Universitatis, aliud jus singulorum. *L. 7. §. 1. ff. Quod cuiusq. Univers. & facilius contemuntur, ea quæ ad commune, quam ea, quæ ad particulare commodum spectant: ac proinde nil mirum,*

quod particulares illius Communitatis in tali causa testificari possint, cum aliunde censeantur de illius juribus bene instructi. *c. 6. c. 12. h. t. l. 18. tit. 16. p. 3. Et ibid. Greg. Lop. nisi Communitas valde parva sit: Et semper arbitrio Judicis relinquatur quanta fides hujusmodi testibus adhibenda sit. Non tamen possunt tales testificari in causa Communitatis in causis criminalibus, in quibus liquidissima probationes requiruntur, & nullo capite rejicibiles; nec item in causis civilibus valde arduis ob illarum arduitatem, & gravitatem. 4. Testis esse non potest actor seu accusator in causa, quam ipse agit. *c. 1. 4. q. 4. arg. c. 10. de V. S. nec denuntiator, si judicialiter in causa gravi, & præjudiciali denuntiet, secus est in criminalibus levibus, maxime si sit Officialis ad denuncianda crimina deputatus: si solum evangelicè denuntiet, non tam ad puniendum, quam ad emendandum peccatum, cum non censeatur ad causam specialiter affectus, bene ut testis admittitur. c. 4. h. t. 5. Judex, arbiter, & Assessor in causa, quam judicant, vel judicantur, vel sunt judicaturi ob affectionis suspicionem, nequidem in secunda instantia admittuntur, ut testes. *c. 40. h. t. c. 10. de V. S. l. 19. tit. 16. p. 3.* Quod si eorum testimonium ob inopiam aliorum testium sit necessarium, ipsi à judicando removeantur, & alii in eorum locum sufficiuntur. *c. 40. h. t. bene tamen potest Judex, si superior præcipiat, testimonium reddere de rebus, quæ coram ipso in illo negotio contingerunt. L. 19. tit. 16. p. 3. 6. Procurator, Advocatus, Syndicus, Tutor, vel Curator non possunt esse testes in negotio, quod tractant, vel tractantur, etiam negotio finito. Unde qui fuit Advocatus, vel Procurator in prima instantia, nec depositio officio potest esse testis in secunda instantia pro ipso appellante. *c. fin. h. t. in 6. l. fin. ff. eod.* quia censetur affectus ad appellantem, cujus negotium ipse tractavit: potest tamen ob contrariam rationem contra eum testificari in secunda instantia, si à parte adversa producat. Nec mediator admittitur, ut testis in negotio, in quo fuit mediator; *arg. c. 1. h. t. in 6.* nisi partes consentiant, vel si à parte adversa fuerit productus, vel si adhibeatur, non ad probandum, sed ad infirmandum contractum, vel si alii testes desint. Et denique in crimine simoniæ in detestationem criminis admittitur, ut testis contra criminis auctores, si non agatur criminaliter, sed civiliter, & emolumentum exinde non***

fuerit assecutus. *c. 1. h. t. in 6. 7.* Socius omnium bonorum, vel etiam partis tantum non potest esse testis pro socio in causa societatis, in aliis autem causis nullibi prohibetur. *L. 21. tit. 16. p. 3. 8.* Fidejussor nequit testificari contra creditorem debitoris in causa, in qua fidejussit; *arg. L. 5. ff. de Appellat. 9.* Venditor pro emptore, donator pro donatario, cedens pro cessionario nequeunt testificari: quia de evictione tenentur, consequenterque in propria causa deponerent. *L. 19. tit. 16. p. 3.* Denique omnes, qui ex testimonio commodum sperant, vel dampnum timeant à testificando excluduntur. *c. 1. h. t. in 6. L. 18. l. 19. tit. 16. p. 3.*

153. Aliæ præterea sunt personæ, quæ pro certis personis testificari non possunt. Sic. 1. Ascendentes, masculi, vel feminae in linea paterna, vel materna pro descendentibus in utraque linea, etiamsi filius sit emancipatus, vel naturalis tantum, vel spurius, vel incestuosus, vel adoptivus testificari nequeunt; neque vitricus pro privigno; nec è contra descendentes pro ascendentibus: Nam hi omnes ob naturalem affectionem suspecti habentur. *L. 9. ff. h. t. c. 3. 4. q. 2. l. 14. tit. 16. p. 3. Et ibid. Greg. Lop. prædicti tamen ad testimonium admittuntur, quando ex eo nullum lucrum sperant, vel si adversarius eos, nihil opponens, admittat, vel quando inter se filii litigant, vel si agatur de ætate, vel statu filiorum. *L. 16. ff. de Probation. l. 14. tit. 16. p. 3.* quia hæc melius, quam alii scire creduntur; quod si filio commodum cum tertii præjudicio sequatur, tantum indicium depositio faciet. Etiam possunt parentes testificari in causa matrimoniali suorum filiorum, si dubitatur de consanguinitate desponsatorum, nisi filius, vel filia majorem se in conjugem petat. *c. 22. h. t.* Vel quando filius agit, ut Procurator, nisi commodum ipsi sequatur; nam tunc pater à testimonio excluditur: admittitur tamen, quando dubitatur, an filius Religionem sit ingressus animo profitendi. *c. 4. 20. q. 3.* Patrini, qui aliquem tenuerunt in Baptismo, vel Confirmatione, cum nullo jure excludantur, possunt pro suis clientulis testificari. *Greg. Lop. in L. 14. tit. 16. p. 3.* Pater, & filii, qui sunt in ejus potestate, licet pro se adinvicem testificari nequeant, possunt tamen pro alio tertio simul esse testes: v. g. si pater habeat quatuor filios, ipse, & sui filii erunt quinque testes in aliena causa. *§. 8. Inst. de Testam. Quia nihil nocet ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi. L. 16. tit. 16. p. 3.**

2. Ob eandem affectionis suspicionem à testimonio repelluntur conjuges, & sponsi si pro se ipsis adinvicem; item concubinari pro concubina. Consanguinei, & affines usque ad quartum gradum exclusivè pro consanguineis, & affinibus in causis criminalibus, vel civilibus arduis. *L. 4. l. 5. ff. h. t. c. 1. c. 12. 3. q. 5. Quia propinquitatis, & familiaritatis, ac donationis affectio veritatem impedire solet. L. 31. tit. 16. p. 3.* Admittuntur tamen, quando expressè, vel tacitè partes consentiunt, vel quando testis est utriusque partis consanguineus, vel contra consanguineum in uno articulo in alio pro ipso deponeret. Vel in contractu, & instrumento; in quo testis fuit adhibitus, vel in causa civili modici præjudicii, vel in criminali ad defensionem necessariam rei, & ad ostendendam ejus innocentiam, vel in criminibus exceptis, vel quando veritas aliter non potest haberi; vel si inter consanguineos non esset magna affectio, vel nisi probitas vitæ omnem suspicionem excludat: In his enim casibus prædicti ad testificandum admittuntur. *Menoch. de Arbitr. cas. 104. & alii.* 3. Excluduntur à testimonio domestici pro Dominis, vel Patribus familias: nomine autem domesticorum veniunt illi, quibus imperari potest ratione domiticiæ, patriæ, vel gubernativæ potestatis private, ut sunt servi, filii, famuli, vel mercenarii: eorum etenim testimonium nullius momenti est, si pro Dominis, vel Patribus familias feratur. Nam ob affectionis suspicionem timeatur perjurium. *c. 24. h. t. l. 3. C. Eod. l. 18. tit. 16. p. 3.* possunt tamen testificari, si desiderent esse domestici, nisi in tali dimissione fraus aliqua præsumatur, vel si adversarius sciens, eos esse domesticos in testimonium consentiat expressè, vel tacitè nihil contra eos opponendo: vel si producantur tantum ad probandum Domini innocentiam, vel si pro Domino contra alium domesticum testificatur: vel si domestici sint utriusque litigantis, vel si res, de qua inquiritur, domi Ectæ sit: vel si talium domesticorum probitas omnem excludat suspicionem: vel si testificentur in causa difficilis probationis, vel quando per alios testes nequit veritas sciri. In his enim casibus testimonium possunt ferre, sed non censentur testes omnium exceptione majores, & Judicis erit æstimare quanta eis sit adhibenda fides. Familiares, & Commensales, qui in eadem domo simul convivunt, & convescuntur, sed non subsunt imperio patris familias, pro eo possunt testificari, cum nullo jure prohibeantur, licet non

non sint omni exceptione majores, nisi probitas vite hanc talem qualem excludant affectionis suspitionem. Subditi, & Vassalli possunt pro Dominis testificari, ne facultas probationum nimis coangustetur. Etiam personae particulares Civitatis, Collegii, Monasterii, vel Universitatis, seu Communitatis possunt testificari de rebus per ipsam Communitatem gestis, v. g. de electione, vel de aliqua determinatione Capitulari. Idem facere possunt, quando causa vertitur inter membra ejusdem Universitatis, vel Communitatis v. g. si Capitulum ageret contra aliquem Capitularem, vel etiam contra Praelatum; tunc enim possunt particulares illius Communitatis deponere in ea causa, sive civilis, sive criminalis sit: nam ipsi melius, quam alii censentur haec omnia scire.

154 Sunt denique aliae personae, quae contra certas personas nequeunt esse testes: Tales sunt. 1. Inimicus verè talis (secus si inimicitia per fraudem disimuletur, ut à testimonio excludatur.) Hic ergo non potest testificari contra eum, cum quo gerit inimicitiam capitalem, nec etiam in criminibus exceptis. c. 7. e. 13. c. 19. de Accusatione. l. 13. tit. 16. p. 3. quia ob odium, & malevolentiam falsum dicitur praesumitur. Nisi fortè inimicitia sit levis, & causa civilis sit: vel si jam sincere, & non simulatè reconciliati sint, vel si testis sit utriusque partis aequè inimicus, vel si deponat contra producentem ipsum, vel in favorem inimici, vel si non repelatur à parte, contra quam producitur. In his enim casibus inimicus potest esse testis, non tamen erit omni exceptione major. Arg. l. 22. tit. 16. p. 3. Et ibid. Greg. Lop. V. De gran enemistad. ubi addit: quod inimico capitali non creditur, quantumcumque in infirmitate receperit Sacram Viaticum, seu Eucharistiam; & meritò, nam quamvis odii flamma extincta videatur, facilimè accenditur: quod elegantè in Junone notat Virgil. Aeneid. 1. Nequid etiam cause irarum, siveque dolores exciderant animo: manet alta mente repositum iudicium Paridis, sprataeque injuria forma. 2. Socius criminis non potest contra ejus socium testimonium ferre. c. 10. h. t. l. 11. C. Eod. L. 21. tit. 16. p. 3. quia talis criminis est, vilis, & infamis; ac proinde est periculum falsa depositionis; admittitur tamen in criminibus exceptis, & in illis, quae sine socio non committuntur, ut proditio in Republicam, adulterium, & alia hujusmodi: item in simonia in hujus criminis detestationem admitti-

tur, quando quidem tantum fuit socius criminis, non verò si fuit particeps muneris, vel pretii. c. 10. h. t. l. 1. eod. in 6. sed in his casibus adhuc facit exiguum fidem, ut persona vilis, & infamis. 3. Laicus contra Clericum, etiam prima tonsura, vel religiosum non testificatur in causa criminali criminaliter intentata. c. 14. h. t. tum quia Laici regulariter sunt Clericis infesti. c. 5. 2. q. 7. tum quia non debet, ut contra statu Superiorem statu inferior in criminalibus deponat, nisi in criminibus exceptis, & notoriis, vel scandalosis, vel si Clericus jam sit traditus Curiae Saeculari, vel si alii testes non habeantur, vel si de crimine agatur per modum denuntiationis, aut inquisitionis ad depositionem, vel privationem beneficii. Vel si negotium sit Civile, vel si de crimine civiliter agatur. c. 33. h. t. V. gr. ut restituatur injustè ablata, vel etiam ad beneficii privationem procedatur. Sed nec in his casibus erit Laicus testis omni exceptione major. 4. Licet Clerici, & Religiosi in causa civili, vel criminali civiliter intentata, procedente licentia Episcopi, vel Superioris; quae regulariter non ad valorem, sed ad licitudinem depositionis requiritur, possint contra Laicum, etiam coram Jure Laico testificari, hoc facere nequeunt in causa criminali criminaliter intentata, si de causa sanguinis, seu mortis agatur propter Irregularitatis periculum. c. 9. 11. q. 1. possunt tamen testimonium ferre pro reo defendendo etiam in causa sanguinis, & coram Jure Ecclesiastico, & in crimine Ecclesiastico etiam contra Laicum deponere valent. 5. Licet Christianus nullius Principis Lege, vel statuto, vel privilegio possit excludi à testificando in causis civilibus, & criminalibus contra Judaeum; vel infidelem: quia hoc in religionis opprobrium cederet. Cl. un. h. t. Judaei verò, Pagani, Mauri, & Haeretici ubi non sunt tolerati, imò, & recentèr ad fidem conversi, juxta aliquos, non possunt contra fidelem Catholicum ferre testimonium, etiamsi Christianus in id consentiat. c. 21. h. t. l. 21. C. de Heret. l. 8. tit. 16. p. 3. quia hi de juris praesumptione sunt de falsitate suspecti, nec fidem mereantur, qui fidem abjecerunt. Possunt tamen esse testes in criminibus exceptis. c. 5. de Heret. in 6. l. 8. tit. 16. p. 3. vel si alii testes non inventiantur. Etiam admittuntur in contractibus, instrumentis, & testamentis, ubi sunt permixti cum Catholicis: & etiam contra alios infideles, licet à Catho-

li-

lico producantur. L. 8. tit. 16. p. 3. sed in his casibus debent facere juramentum suo modo, & secundum suos ritus; sed adhuc non integrè fidei reputantur. 6. Non possunt esse testes, etiamsi velint, parentes adversus liberos, nec è contra. c. 3. 4. q. 3. l. 6. C. h. t. nec consanguinei intra quartum gradum, nec socer contra generum, nec uxor contra maritum, nec vitricus contra privigium, nec eocèr contra generum, nec advocati contra suos clientes. c. 6. h. t. in causa quantumt: nec Tutores, vel Curatores contra Minores, nec alii Administratores in negotiis, quae administrant. Arg. c. fin. h. t. in 6. Ratio hujus prohibitionis est specialis conjunctio inter praedictas personas, vel reverentia eis debita, vel affectio, quae potest timeri, cujus causa aliqua suspicio falsitatis generatur. Possunt tamen esse testes in criminibus exceptis, vel ad innocens probationem, vel ad impediendum peccatum. c. 22. h. t. vel si alii testes desint, ne pereat probandi facultas. Arg. c. 38. h. t. vel si pars adversa consentiat, vel ubi leves probationes sufficient. Et quidem contra eum, à quo producantur in eadem causa, imò, & in alia quacumque sunt testes omni exceptione majores. L. 17. C. h. t. contra eum verò, contra quem producantur non sunt integrè fidei, sed solum faciunt indicium. In Nostra tamen Hispania, licet ascendentes non cogantur testimonium dicere in causa ad descendentes spectante, nec è contra; tamen si voluntariè velint deponere, admittuntur. L. 11. tit. 16. p. 3. ibi: Pero si alguno dellas de su grado, è sin premia ninguna quisiesse dar su testimonio, quando gelo demandase bien lo podria hacer, è valdria lo que dixere bien assi, como si non oviesse ningun debdo con el. Et ibid. notat Greg. Lop. V. De su agrado. Cum saepè de criminibus exceptis mentio fiat scire oportet, talia esse sequentia. 1. laesa Majestatis. 2. haereticis. 3. sagarum. 4. proditionis. 5. conjurationis. 6. falsa moneta. 7. latrocinii. Lacr. lib. 4. n. 1418.

155 Jam de testibus tractavimus quamvis perfunditorè, nunc de atestationibus agere ipse Rubricae ordo suadet, quantumt haec ad probationem causarum conducunt. Unius ergo testis (etiam omni exceptione majoris, & etiamsi de illius commodo, vel incommodo non agatur) attestatio, seu testimonium regulariter non sufficit ad plenam fidem faciendam; ac proinde, nec ad sententiam ferendam.

Tom. I.

Deur. 19. v. 15. c. 8. 33. q. 2. t. 10. c. 23. c. 28. h. t. L. 9. §. 1. C. Eod. l. 32. tit. 16. p. 3. ibi: Mas por un testigo decimos, que ningun pleyto non se puede probar, quantoquier, que sea omne bueno, è honrado, como quier que faria gran presuncion al fecho, sobre que testiguase. Siquidem unus testis, vel per errorem, vel per malitiam facile potest deponere falsum; Hinc prodest commune effatum lippis, & tonsoris notum, dictum unius, dictum nullius. Quod intellige ad probationem plenam faciendam. Unius tamen testimonio creditur. 1. Si Supremus Princeps de aliquo facto testificetur. c. 28. h. t. L. 32. tit. 16. p. 3. ibi: Pero si Emperador, è Rey diesses testimonio sobre alguna cosa, decimos, que abonda para probar todo pleyto. Ca debe omne asmar, que aquel, que es puesto para mantener la tierra en justicia, è en derecho, que non diria en su testimonio si non verdad, nin querria en tal razon ayudar al uno, por estorvar al otro. Sed si ex illo Principis dicto notabile damnum tertio sequatur in criminalibus, & praecipue in crimine haereticis, non plene probat, etiamsi depositio sit de facto proprio. Sousa lib. 2. Aphorism. cap. 14. n. 4. Casar. Caren. de Offic. Inquisit. p. 3. tit. 5. §. 13. Mascard. Decian. Farinae. & alii Doctores apud citatos. 2. uni creditur in foro conscientiae: v. g. si quis asserat Manilae esse privilegium comedendi lactiniam in Quadragesima, ipsi creditur, ut licitè lactiniam comedantur. 3. quando causa sunt leves, vel modici praedicti. 4. si litigantes conveniant, quod stetur alicujus testimonio, vel declarationi: vel si restator cavit, ut in concernentibus testamentum, vel haereditatem stetur alicujus declarationi. L. Theopompus, 14. ff. de Dote praeg. 5. in causa matrimoniali, quando agitur de impediendo matrimonio ob impedimentum dirimens, quod solum constat ex depositione matris, sponsi, vel sponsae. C. 22. h. t. Et idem dicendum est, quando periculum peccati adest: nam hoc vitari debet etiam ob unius depositionem: etiamsi talis deponat de propria turpitudine. c. 12. de Sponsalib. 6. quando agitur de unius favore, sine alterius praedictio: v. g. si dubitetur, an quis habeat etatem ad aliquem actum requisitam; an sit Clericus, an sit baptizatus, an moribus petierit confessionem, an Ecclesia sit consecrata, vel alia hujusmodi: Nam in his casibus unius depositioni creditur; ut constat ex c. 110. de Consec. D. 4. arg. c. 7. 26. q. 6. c. 14. de Simon. Corvin. Aphor. lib. 3. tit. 27. &

Oo

com.

com. DD. 7. si unus tantum interpres linguæ extraneæ & peregrinæ inveniat. L. 1. §. fin. ff. de V. O. ipsi creditur. Idem est si unus tantum peritus rei, de qua est dechardandum inveniat: v. g. si solum sit unus Chirurgus, qui ferat iudicium de vulnere: nisi causa sit valde ardua, ut supra diximus Barbo. in cap. 4. de Probat. n. 8. Gom. 2. Variar. cap. 9. n. fin. 8. si Officialis: v. g. Tabellio testetur de instrumento à se confecto, apparitor de citatione facta, & alii huiusmodi, ipsis creditur. c. 19. de Appellat. Et ibid. Glos. V. Suus nuntius. Et hodie generaliter in his, quæ extra iudicium fiunt plena fides adhibetur Episcopo, veluti in litteris commendatis, & aliis ejus sigillo munitis. c. 7. de Probat. in his enim, & aliis casibus huiusmodi unico testi creditur. Barbo. in c. 4. h. t. ex n. 6. ubi plures casus refert, & probat. At verò etiam extra hos casus unus testis omni exceptione major semiplenam probationem facit, & in criminalibus sufficit ad torturam.

156 Ad probationem ergo plenam faciendam regulariter in omni, & quacumque causa, sive civili, sive criminali etiam capitali sive temporali, sive Ecclesiastica, seu spirituali, etiam in crimine hæresis requiruntur, & sufficiunt duo testes concordēs, idonei, & omni exceptione majores. Deut. 17. v. 6. Et 19. v. 15. Matth. 18. v. 16. c. 4. c. 23. h. t. L. 12. ff. Eod. l. 32. tit. 16. p. 3. erunt etenim testes omni exceptione majores, si nec ratione personæ, nec ratione dicti aliquid possit opponi, quod illorum fidem minuatur. L. 1. l. 40. tit. 16. p. 3. ibi: Si sona à tales, que por ninguna de las razones que diximos en este titulo pueden ser desechados debe el judgador seguir su testimonio, è dar el juicio por la parte que los traxo. Idem enim duo requiruntur, & sufficiunt, quia est difficile, ut duo in falsitate concordent, quin aliquomodo ipsa falsitas cognoscatur, & elucescat, ut patet in falso testimonio, quod senes contra Susannam dixerunt: quod facile ex ipsorum depositione patuit. Dan. 13. Mirificè hoc explicat. D. Thom. 2. 2. q. 70. art. 2. in Cor. ibi: Respondeo dicendum quod secundum Philosoph. in 1. Ethicorum. Certitudo non est similiter querenda in omni materia; in actibus enim humanis, super quibus constituntur iudicia, & exiguntur testimonia, non potest haberi certitudo demonstrativa, eo quod sunt circa contingentia, & variabilia. Et idem sufficit probabilis certitudo, quæ ut in pluribus veritatem attingat, & si in

paucioribus à veritate deficiat. Est autem probabile, quod magis veritatem continet dictum multorum, quam unius. Et idem cupereus sit unus, qui negat, si multi testes asserunt idem cum alore, rationabiliter institutum est de Jure Divino, & Humano, quod dicto testium stet. Omnis autem multitudo in tribus comprehenditur, scilicet principio, medio, & fine: unde secundum Philosoph. in 1. de Cælo: omne totum in tribus ponimus. Ternarius quidem constituitur asserentium, cum duo testes conveniunt cum alore. Et idem requiritur binarius tertium, vel ad majorem certitudinem, ut sit ternarius, qui est multitudo perfecta in ipsis testibus. Unde, & Eccles. 4. dicitur: funiculus triplex difficile rumpitur. August. autem super illud Joann. 8. Duorum hominum testimonium verum est, dicit, quod in hoc est Trinitas secundum mysterium commendata, in qua est perpetua firmitas veritatis. Et hac ratione, quando testes sunt diversi idiomatis quilibet debet examinari per duos Interpretes juratos: nec sufficit, unum interpretem adhibere, nisi partes consentiant, vel si fortè nullus alius inventiatur in illo loco Gom. 2. Var. cap. 9. n. fin. Hevia in Cur. Philip. p. 1. §. 17. n. 26. Ut sic verificetur, quod in ore duorum, vel trium stet omne verbum. Deut. 19. v. 15. Matth. 18. v. 16. nisi aliud necessitas suadet. Et quamquam testes requisiti debeant esse plenæ, & integræ fidei, omnique exceptione majores; tamen aliquando unius testis inhabilitas per magnam fidem alterius contestis suppletur: imò magnus numerus testium minus idoneorum, alique conjecturæ, & adminicula suplent fidei illorum defectum. Gom. 3. Var. cap. 12. n. 21. Ita ut pluralitè, & numero testium qualitatis defectus rependatur: quod mutuum auxilium nobis explicat Aleiatus in Emblem. 160. dum ait: Loripedem sublatum humeris fert lumine captus: Et socii hæc oculis muneris retribuit. Quo caret alteruter, concurs sic præstat uerque: Mutuat hic oculos, mutuat ille pedes. Sic unicus testis de proprio facto deponens plenè probat, si alia adminicula, & præsumptiones concurrant, secus aliter, Sousa lib. 2. Aphorism. cap. 14. n. 5. Gonz. in c. 10. h. t. n. 6. & alii com. Si aliquis testis, qui non debuit admitti, admittatur de facto, facit iudicium tantum, nisi à parte protestetur, quod non admittatur: Nam tunc nec iudicium facit. Hevia in Cur. Philip. p. 1. §. 17. n. 13. Idem est quoties repellitur, quia examinatus fuit juris ordine non servato: v. g. ante litem con-

contestatum, vel parte non citato. Gom. 3. Var. cap. 12. n. 20. Quando testes, qui producuntur sunt inhabiles culpa, delicto, vel incapacitate ipsorum, Judex ex officio potest illos repellere, etiamsi pars adversa hoc non petat, quia ipsa suo consensu non potest illos habitare; arg. L. 7. ff. de Postulando. Si verò inhabilitas sit inducta in partis favorem: v. g. quia testis est inimicus, domesticus, vel consanguineus non potest Judex ex officio illos repellere, nisi hoc petat pars: in cujus favorem illa inhabilitas est inducta, quæ proinde potest renuntiare suo juri, & consequenter habiles, & idonei remanent tales testes. Gom. 3. Var. cap. 12. n. 22.

157 Licet enim ad probationem duo, vel tres testes sufficiant: aliquando tamen pro actus solemnitate plures requiruntur. Sic in testamento ultra testes requiritur Perochi presentia. Trid. sess. 24. de Ref. Matr. cap. 1. in causa impotentia: 7. adhibentur. c. 5. c. 7. Frigid. & malefic. Ad profundam solutionem, vel liberationem debiti, de quo facta fuit scriptura publica, debet offerri alia scriptura valida, vel debet probari solutio per quinque testes ad hoc vocatos, & rogatos. L. 32. tit. 16. p. 3. ubi alios casus affert. Sed hodie saltem in nostra Hispania sufficit probare talem solutionem per duos testes integræ opinionis, etiamsi publicum instrumentum præcessisset. L. 2. tit. 21. lib. 4. R. C. quæ sic intelligitur Aced. ibid. n. 19. Greg. Lop. in L. 32. tit. 16. p. 3. In damnatione Clericorum olim plures pro diversitate, & qualitate ipsorum requirebantur. c. 2. 2. q. 5. ibi: Præsul non damnabitur nisi cum 72. testibus: nec Præsul summus à quoquam judicabitur: quoniam scriptum est, non est Discipulus supra Magistrum. Presbyter autem Cardinalis, nisi cum 44. testibus non damnabitur. Diaconus verò Cardinalis Urbis Romæ, nisi cum 27. testibus non condemnabitur. Subdiaconus, Acolytus Exorcista, Lector, Ostiarius, non nisi septem testibus condemnabitur. Et in c. 3. dicitur: Nullam damnationem Episcoporum unquam esse censemus, nisi ante legitimum numerum Episcoporum (qui fit per 12. Episcopos) aut tertè probata sententia per 77. testes idoneos. Sed hodie hoc non servatur, licet contra Clericos, quando de eorum fama agitur, clariiores probationes sint necessaræ. In nostra Hispania generali præxi receptum est, tres saltem testes requiri ad imponendam relaxationis poenam in Tribunali S. Inquisitionis. Tom. I.

qui debent esse contestes re, tempore, & loco. Gonz. in c. 23. h. t. n. 6. in fin. In his Indiarum Regnis, si causæ graves sint, & ex Indorum testimonio sint definienda plures, quam duo testes requiruntur, ob Indorum imbecillitatem, inconstantiam, & mendacitatem: imò ex ordinatione D. Francisci de Toledo Pro-Regis Peruani in illo Regno fuit statutum, quod sex Indis contestibus non major fides adhiberetur, quam uni testi alias idoneo. Et licet non ubique sit admissum, tamen oportet, quod Judices cautè procedant, & maturo, seduloque perpendant iudicio, quantum fidei talibus debeat adhiberi, quos facile ad pejerandum induci non est. Et quamquam sæpè simplices sicut columbæ, & innocentes, ut oves appareant, si eorum animos introspiceris facile Sinoes, Magistrosque simulandi, & fingendi invenires: cave ergo, & nunquam te fallant animi sub vulpe latentes. Hoc etiam notant, & advertuntur Patres Concilii Limens. III. Solorz. de Jur. Indiar. tom. 2. lib. 1. c. 27. ex n. 50. Monteneg. Paroch. Ind. Acost. de Procur. Indor. Salute, & alii. Et quamvis plures, quam duo, vel tres testes requirere videatur esse contra illud Scripturæ, etiam à Christo D. approbarum: in ore duorum, vel trium stat omne verbum, facile responderetur dicendo, quod illud intelligitur negatiuè, quatenus scilicet non minus, quam duo, vel tres sufficiant, non verò positivè, quatenus duo, vel tres præcise in omni causa sufficiant. Et sic habetur in c. 23. h. t. ubi Pontifex concludit: Quia licet quedam sint causæ, quæ plures, quam duos exigant testes, nulla est tamen causa, quæ unius testimonio, quamvis legitimo terminetur. Et licet in potestate probantis sit plures præter necessarios absolute adducere testes: tamen non potest indistinctè quotquot velit producere, imò Judex potest, & debet effrenatam multitudinem testium repellere, & solum usque ad numerum quadragenarium ex qualibet parte admittere. c. 37. h. t. In nostra tamen Hispania olim solum poterant 12. testes in quolibet articulo produci. L. 32. tit. 16. p. 3. Sed hodie poterit qualibet pars in quolibet articulo 30. producere testes non plures. L. 7. tit. 6. lib. 4. R. C. quod si pars aliquos testes præsentet: v. g. decem, & dicat nolle plures producere, adhuc potest ponere, & alios producere, dum tamen non sint publicatæ attestationes, nec terminus ad producendum testes elapsus. L. 34. tit. 16. p. 3. Nunc ad testium examen deveniamus.